

Kerék-Bárczy Szabolcs: Értékek, érdekek és morális megfontolások az államközi kapcsolatokban

Szabolcs Kerék-Bárczy: Values, Interests, and Moral Considerations in Intergovernmental Relations

Kulcsszavak: érték, nemzeti érdek, erkölcs, nemzetközi kapcsolatok, realizmus

Key words: value, national interests, morality, international relations, realism

1/ Bevezető gondolatok

Döntően egy ország polgárainak értékválasztása határozza meg, hogy az adott állam hogyan viszonyul a világhoz, a nemzetközi élet szereplőihöz, és milyen módon intézi a külkapcsolatait. Nincsen egyetemesen elfogadott, abszolút „jó” vagy „rossz” értékrendszer még akkor sem, ha egyes kultúrkörök a maguk történelmi, vallási, vagy társadalmi hagyományait tekintik üdvösnek, valamint a maguk és mások által is egyedül követendőnek. A közösség értékválasztásának okai mélyen gyökereznek a múltban, ugyanakkor látványosan hatnak rá a jelen történései; a globalizáció korában egyre inkább igaz az, hogy a földrajzilag és eszmeileg is távoli közösségek törekvései akár jelentős mértékben és adott esetben gyorsan befolyásolják a helyi viszonyokat, így módosíthatnak a korábban bebetonozottnak hitt, társadalmi konszenzust élvező értékrendszeren.

Az értékválasztás *konszenzushoz* kötött. A társadalmi egyetértést mindenhol az elitek (tudományos világ, általában az értelmiség, különféle véleményformálók, jelentős befolyással bíró gazdasági szereplők, érdekvédelmi csoportok, közhatalmat gyakorlók) fogalmazzák meg és ültetik át a gyakorlatba. Minél inkább érvényesül azonban a demokratikus képviseleti rendszer egy országban, annál inkább van érezhetően közvetlen befolyása ezen konszenzus kialakítására az „egyszerű” polgárnak. Pontosabban: minél teljesebb a liberális demokrácia intézményrendszere és gyakorlata, annál jobban akar és tud hatni a hétköznapi ember az elitekre, így a konszenzus kialakítása és az államközi kapcsolatok intézése nem kevesek kiváltsága, vagy „úri huncutság” lesz, hanem ellenkezőleg: az értékek valóban a teljes közösség akarataról szólnak, mintegy tükörképei a társadalomnak. Nyilván sokan, sok helyütt vitatják ezt az állítást, azt hangoztatva, hogy az elitek pontosan tudják, hogy mi jó a népnek, és egyáltalán nem szükséges bevonni az embereket értékrendi vitákba, mert ők úgysem érik fel ésszel az országos, sőt nemzetközi ügyeket, és egyébként sem dolguk az ezen való töprengés.

Nem feladatomban e helyütt, hogy ilyen és ehhez hasonló véleményeket ütköztessenek egymással, hiszen, amint fentebb elmondtam, tudomásul veszem, hogy különféle közösségek más és más értékek mentén élik az életüket. Azonban iránytűnek én is rögzítem a saját értékrendemet, amelyet nem tekintek légből kapottnak, s amely a továbbiakban érvelésem alapját adja. *Az értékválasztásnak óriási a jelentősége, mert ez határozza meg a nemzetközi kapcsolatok irányát, a másokhoz való viszonyt, az érdekek jelentős részét, az érdekérvényesítés eszköztárát, továbbá azt, hogy mit tekintünk etikus magatartásnak, illetve, hogy általában mekkora hangsúlyt fektetünk az etikai megfontolásokra, ha egyáltalán.*

Alapvetően *idealista felfogásra, értékvezérelt realizmusra és ebből fakadó pragmatizmusra* épül az általam követendőnek javasolt, tárgyunk szempontjából releváns értékrend. A nemzeti érték az origó, olyan ideális állapot, alapelvek érvényesülésének vágya, amelynek elérését szolgálja minden, amit a széles értelemben vett nemzeti közösség tesz a nemzetközi kapcsolatokban. Ezen értékrendszer megélése gyarapíthatja leginkább a nemzetet, építve a legnemesebb hagyományokra és megújítva is azokat, mintegy válaszul az időszerű kihívásokra. Megközelítem nyilván belülről, saját háttéréből fakad, ám ennél sokkal objektívabb: hazánk elmúlt százötven éve során a felfelé ívelő szakaszokat mindig olyan folyamatok indították el és támogatták, amelyek nagyjából ezt a felfogást tükrözték, s ilyen jellegű volt a rendszerváltozáskor kialakított nemzeti értékekkel és érdekekkel kapcsolatos társadalmi konszenzus is. Ebben a dolgozatban nem taglalom azt, hogy mi lett a sorsa ennek a konszenzusnak, és általában hol tart a nemzeti érdekképviselő a jelen Magyarországon.

2/ Nemzeti értékek és érdekek

„Bár az államok különböző kihívásokkal néznek szembe, és kultúrától, körülményektől függően eltérő vezetési stílusokat alkalmaznak, az érték alapú politikai vezetést mindenhol bátorság, integritás, hitelesség, távlatos szemléletmód és szenvedély jellemzi. Az ezen felfogást képviselőket a példamutatás és nem a hatalom vezérli, és másokban bizalmat, reményt keltenek, s a követőiket cselekvésre ösztönzik. Sikerük abban áll, hogy elkötelezettek a folyamatos változás, megújulás, innováció és tanulás iránt. De bármit is csinálnak, végsőkéig ragaszkodnak a legfontosabb erkölcsi értékhez: a másik ember tiszteletéhez.” Nelson és Izadi (Nelson, Izadi 2012: 342-343) remekül foglalja össze az értékelvűség alapjait, amely sok állam vezetőjét irányítja a politikai cselekvésben. A két szerző a nemzetközi kapcsolatokra összpontosít, de könnyű belátni, hogy az értékek nem szétválaszthatóak bel- és külpolitikára, vagyis az értékelvű vezető/vezetést lényegében ugyanaz motiválja belföldön, mint a nemzetközi porondon, függetlenül a két tér helyenként eltérő szabályaitól és kihívásaitól.

Az értékelvűség ellentéte értelemszerűen az értéksemlegesség, amely a gyakorlatban tisztán reálpolitikaként (Realpolitik vagy *raison d'état*) jelenik meg. Ahogy Kissinger fogalmaz: „Realpolitik—az erő és a nemzeti érdek mérlegelésére alapozó külpolitika—a német egység megteremtésének terméke.” (Kissinger 1994: 137) Kissinger, a reálpolitika egyik legjelentősebb élő képviselője rámutat az értékelvű realizmus és a hatalom központú reálpolitikai megközelítés különbözőségére. Mindkét felfogás növelni kívánja az állam szerepét, súlyát a nemzetközi közösségben, értelemszerűen erőt és autoritást is mutat, és érvényre akarja juttatni a nemzeti érdekeket, ám ez utóbbiakat máshonnan származtatja, és ezért másként fogalmazza meg, illetve rangsorolja azokat. Míg az elsőt inkább a nemzeti kultúra, hagyományok, megújulási szándék, az emberek jólétét középpontba állító közjó előmozdítása motiválja, s ebből vezeti le a képviselendő érdekeket, addig az utóbbi a nemzet hatalmának, erejének növelését tartja szem előtt, s ezt tekinti a közjó alapjának. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az értékelvű szemlélet a hatalmat az értékek kiteljesítése által látja megvalósíthatónak, a pusztán realista azonban az értékeket és érdekeket állítja a hatalom növelése, mint legfontosabb cél szolgálatába. (Áttörést jelent a két szemlélet közti ellentétek áthidalásában Joseph Nye „puha hatalommal” kapcsolatos elmélete, amely a nemzeti érdekérvényesítés célrendszerét és eszköztárát jelentősen árnyalja. /Nye 1990, 2004/)

A bevezetőben előre bocsátottam, hogy nem kívánok vitát folytatni a különféle szemléletekről, mert ezt részben kulturális-történelmi, részben – bizonyos fokig – hitbéli kérdésnek tartom. Elismerem, hogy a jelző nélküli realpolitika tud nagyon hatékony is lenni, képes a közjót ideig-óraig növelni, elsősorban nagyhatalmak esetében, hiszen az alapja a hatalmas, brutális érdekérvényesítésre módot adó katonai és/vagy gazdasági erő. Ezt láttuk Németország példáján a tizenkilencedik század végén, az Egyesült Államok esetében végig a huszadik században és lényegében ma is, illetve sok tekintetben Kína vonatkozásában is már jó ideje. Ugyanakkor a Realpolitik manapság komoly korlátokba ütközik a globalizáció, a kölcsönös függőség elképesztő méretűvé válásával, így a nyers erő alkalmazása, illetve a hatalom növelésének pusztá célja nem tűnik megfelelő kiindulópontnak a nemzeti érdekérvényesítésben a nagyhatalmak esetében sem¹. Kisebb országoknál ez az út egyenesen életveszélyessé válhat, hiszen erő híján sokkal inkább kapkodásnak, kiszámíthatatlannak, tehát a legtöbb nemzetközi szereplő számára kockázatosnak tűnik ez a magatartás. (Nem véletlen, hogy merő realpolitikát alkalmazó kis államok között főként autokráciákat találunk, hiszen a rugalmas értékrendszer, vagy büszkén vallott értéksemlegesség az ország mérete miatt a közjót nem tudja gyarapítani, ám az uralkodó elitet igen.) Minden időszakos dekonjunkció ellenére olyan stabil politikai és a polgárai számára relatív jólétet nyújtó gazdasági rendszerrel azok az államok rendelkeznek, s azok képesek a maguk érdekeit hatékonyan képviselni a világban, amelyek értékelvű realizmussal néznek szembe a maguk kihívásaival. Ezek elsősorban liberális demokráciák Európában, Észak-Amerikában és az óceániai térségben, vagy olyan, a maguk nemében következetes és értékvezérelt, tekintélyelvű rezsimek, mint a szingapúri.

A világpolitikában képviselendő nemzeti értékek legfontosabb ismérvei:

- becsületesség,
- egyértelműség,
- kiszámíthatóság,
- következetesség, hitelesség
- nyitottság, nyíltság és felelősségvállalás,
- tartósság és rugalmatlanság (vagyis az értékek nem módosíthatóak rövid távon; minden változáshoz társadalmi konszenzus szükséges),
- kölcsönösség, vagyis egymás értékeinek legalább tudomásul vétele,
- a „mindenki nyer” (win-win) elv érvényesítése, tehát a „zéró összegű játék” elutasítása.

Mindez csak az alábbiak teljesülése esetén érvényesülhet:

- Pártok fölött áll, konszenzussal kialakított és képviselt. Vagyis a legszélesebb kör elfogadja, nincs olyan meghatározó súllyal rendelkező csoport, amely azt vitatná, vagy vele szemben fajsúlyos érték-alternatívát állítana föl. Az értékekhez rendelt érdekekre,

¹ Aktuálisan gondoljunk csak Donald Trump amerikai elnök kereskedelmi korlátokat bevezetni szándékozó terveire, s hogy ezek miért és hogyan üt(het)nek vissza az USA-ra, annak gazdaságára, polgárai jólétére. Vagy értékeljük Oroszország gazdasági teljesítményét és kilátásait Putyin elnök elsőprő választási győzelme tükrében, vagy annak ellenére. De számba vehetjük a Kína makrogazdasági mutatói és szociális rendszere közti feszültséget, hogy csak néhány, itt nem részletezendő példát említsek az ellentmondásra rávilágítandó.

azok súlyozására és rangsorára ez a konszenzus már természetesen nem feltétlenül igaz.

- Büszkeséggel tölti el az elitet és a társadalom világra nyitott többségét.
- Ezen értékrendszer képviselőiért kockázatot is készek vállalni a választott vezetők.

Amint említettük, az értékalapú reálpolitikában az érdekek az értékekből következnek, és nem fordítva, s az érdekek meghatározása mintegy az adott polgári közösség értékrendjének tükörképei: az általunk vallott értékeink a törekvéseinknek is irányt szabnak, és a cselekedeteink hűen bizonyítják, hogy milyen értékeket tartunk fontosnak.

Az értékekre épülő érdekérvényesítés kulcsszavai:

- etikus és jogkövető magatartás,
- az értékeket nem feláldozó (vagyis ésszerű) pragmatizmus,
- kompromisszumképesség (nem az értékek tekintetében, hanem a partnerekkel való gyakorlatias viszonyban),
- a viták békés úton és nem nyers erőből történő megoldására való törekvés,
- bátorság, és végső esetben (amennyiben nincs más út) kockázat- és áldozatvállalás az értékek megvédése érdekében,
- arányos eszközválasztás,
- a partnerek történelmének, jelenkori helyzetének, értékeinek, érdekeinek és céljainak mélyreható ismerete,
- empátia és nyitottság,
- transzparencia,
- kiszámíthatóság és következetesség,
- felelősségvállalás,
- „nem kell minden csatát megnyerni” elv; meg kell választani nem csak a barátokat, de az ellenfeleket és az ellenségeket is, s azt is, hogy mikor vállalunk ésszerű és célszerű konfrontációt,
- barátokat és nem ellenségeket kell gyűjteni,
- a „mindenki nyer” elv érvényesítése.

Az értékvezérelt realizmus *pragmatikus* is annyiban, hogy a célszerűséget nézi, és azt feltételezi, hogy nem csak én akarok eredményt elérni, hanem mások is. Ehhez *kompromisszumokat* kell kötni, és hagyni kell a többieknek is érvényesülni. Ahogy a jó kereskedő sem csapja be a vevőit, mert szeretné, ha másnap is nála vásárolnának, úgy a nemzetközi kapcsolatokban is érvényesíteni kell az „élni és élni hagyni” elvet. Tudomásul kell venni, hogy barátokra van szükség a saját érdekek érvényesítéséhez, és ez csak akkor lehetséges, ha ismerem a másikat, méltányolom, de legalább is megértem a szándékait. A nemzetközi kapcsolatokban, különösen az érdekérvényesítésben ugyanolyan szerepe van a *folyamatos tanulásnak*, a partner megismerése vágyának, mint az élet más területein.

A nemzeti érdekekkel kapcsolatos probléma felvetésének, definiálásának, a nemzetközi környezet kihívásai számba vételének és magunknak az érdekek rögzítésének kiváló példája a Graham Allison és Bob Blackwill vezetésével felvázolt, az Egyesült Államokra vonatkozó anyag (Allison, Blackwill 2000). Azért tartom kiválónak a dolgot, mert világos

értékrendet tükröz, kétpárti konszenzuson alapul, széles körű ismeretanyagot foglal magában, valamint gyakorlatorientált (jól strukturált, prioritásokat tartalmaz) és aktuális. Egyfajta kézikönyvként is használhatják (és használják is) a törvényhozók, vagy kormányzati vezetők. Míg az értékek nem, vagy csak nagyon lassan és organikusán változnak, addig az érdekek a világ változásával rugalmasan módosulhatnak. A két harvardi professzor az amerikai nemzeti érdekeket funkcionális területenként (pl. proliferáció, biztonságpolitika) és földrajzi megosztásban is taglalja, kitérve minden létező és előre jelezhető problémára, valamint az azokra adandó válaszokra.

Az érdekek azonban nem „lógnak a levegőben”, azokat érvényesíteni is kell. S hogy a szinte felfoghatatlan bonyolultságú világot mégis valahogyan megértsük, és a szintén végletekig összetett kihívásokat kezelni (netán megoldani) tudjuk, olyan alkalmas modellt kell találni, amely áttekinthetővé és értelmezhetővé teszi a feladatokat, továbbá kihasználhatóvá az előnyöket és elháríthatóvá a veszélyeket. Fegyelmezett gondolkodásra van tehát szükségünk, következetes érvelésre, amely a döntéshozatalt segíti. Ezért az értékekből következő, rangsorolt érdekekhez a következőket kell rendelnünk, ebben a sorrendben:

- Mérföldő célok: olyan, minden egyes érdekhez külön kapcsolódó, konkrét időpontokkal meghatározott célok, amelyek megvalósítása révén elérjük az adott érdek érvényesülését.
- Stratégiák: azok a feladatok, amelyek teljesülése esetén a mérhető célok valósággá válnak (vagyis, „ha ezt és ezt teszem”, úgy „ekkor és ekkor elérem a célt”).
- Eszközök: azok a konkrét eszközök, amelyeket a stratégia megvalósítása során használunk.
- Folyamatos visszacsatolás, illetve bármely fentebbi elem szükségszerű módosítása.

Le kell szögeznünk ismételten, hogy nem különülnek el az értékek a belpolitikai és a nemzetközi érdekérvényesítésben. Vagyis nem létezik az, hogy egy állam a belpolitikájában más értékrendszert alkalmaz, mint a globális arénában, s ennek megfelelően kizárt az érdekek érvényesítésének eltérő módja országhatárokon belül és azokon túl. Közhelyesebben fogalmazva: egy állam nem léphet fel lényegesen más magatartással a saját választói irányában, mint a nemzetközi partnerek felé, s elsősorban a belpolitikában követett elvek köszönnek vissza a nemzetközi kapcsolatokban, és nem fordítva. (Hiszen a közhatalmat gyakorlók a saját polgáraiktól nyerik legitimitásukat, hovatovább még diktatúrákban is ennek látszatára törekednek.)

Külön tanulmány témája kell, hogy legyen az, hogy milyen óriási hatással van az értékekre és az érdekérvényesítésre az elmúlt harminc év információ-technológiai robbanása, valamint a közösségi média másfél évtizede tapasztalható forradalma. Itt most csak utalásszerűen említem, hogy bár az emberek gondolkodását, életvitelét ezek a jelenségek alapvetően befolyásolják (sőt egyes nemzedékekét a korábbiakhoz képest teljesen megváltoztatták), de a szuverének nemzeti értékeit kevéssé módosítják. Ezzel szemben a nemzeti érdekeket már ténylegesen átrajzolják, amennyiben a szabadság, szuverenitás, biztonság fogalmát új tartalommal is feltöltik, valamint az érdekérvényesítés eszköztárát is bővítik. Joe Nye írása a demokráciák és autoriter rezsimek közti kapcsolatot, az egymás befolyásolására tett kísérleteket és az ezekre adandó válaszokat elemzi (Nye 2017). Megállapítja, hogy a

demokratikus társadalmaknak még mindig nincsenek megfelelő válaszaik az info-technológiai és közösségi médián keresztül érkező támadásokkal szemben, de óvva int a túlzott félelemektől és a túlreagálástól².

Be kell látnunk, hogy nem értjük ezt a világot, gyakran a helyes kérdéseket sem tudjuk feltenni a fentebbi jelenségekkel kapcsolatban, ezért aztán értetlenül állunk a következményekkel szemben is. Tartok attól, hogy azok, akik eredményesen akarnak majd kiállni hazájuk értékrendje mellett és hatékonyan kívánják országuk érdekeit képviselni, sokkal jobban meg kell, hogy értsék, hogy mi zajlik körülöttünk; ezzel szemmel láthatóan a legtöbb ország vezetése jelen pillanatban még adós, és kevés jelét látom annak, hogy felismernék hiányosságait és a mindnyájunkra leselkedő veszélyeket.

3/ Morális megfontolások az államközi kapcsolatokban és az érdekérvényesítésben

A moralitás nemzetközi kapcsolatokban és nemzeti érdekérvényesítésben játszott szerepéről különféleképpen gondolkodnak a téma szakértői és gyakorlói. A számomra érdekes érveléssel élő Welch alapvetően négy megközelítést sorol fel (Welch 2000). Az első szerint nincs feltétlen kapcsolat, csupán esetleges egyezés a külpolitika morális megfontolásai és a praktikus érdekképviselő között. A második szerint nem lehet feszültség a nemzeti érdekek és az erkölcs között, mert az érdekek eleve erkölcsi megfontolásból születtek, így azok elválaszthatatlanok egymástól. A harmadik szerint a két fogalom másra vonatkozik: az erkölcs a jót különbözteti meg a rossztól, míg a nemzeti érdek az állam szempontjából előnyös célok megvalósítására vonatkozik. Ugyanakkor a kettő hosszú távon többnyire mégis csak találkozik, mert az országok felismerik, hogy békét és gyarapodást a morálisan helyes érdekek érvényre juttatásával tudnak csak elérni. Végül a negyedik érv szerint bár a nemzeti érdek erkölcsi alapokon nyugszik, mégis gyakran elbukik ezen a vizsgán, hiszen a világ és vezetői tökéletlenek, és az államok helyenként kénytelenek saját morális elvárásaiktól eltérni, ám végső soron mindig arra törekednek, hogy etikus magatartás és szilárd értékrend vezérelje az érdekérvényesítést.

Általánosságban elmondható, hogy a hatalmi-reálpolitikai felfogásban inkább az első és a harmadik, míg az értékvezérelt realizmusban jobbra a második és a negyedik megközelítés dominál. A reálpolitikus elsősorban az állam és intézményeinek biztonságát tekinti elsődlegesnek, amelynek érdekében szinte minden eszközt bevethetőnek vél, míg a moralizáló, értékvezérelt (vagy akár idealista) a szociális, jóléti és alapjogi megfontolásokat is hangsúlyosan mérlegeli a nemzetbiztonsági szempontok mellett.

A moralitás kérdése elsődlegesen a demokráciákban állandóan jelentkező, folyamatos dilemma a nemzeti érdekek mérlegelése és még inkább az azok képviseléséhez szükséges eszközök kiválasztása és bevetése kapcsán. Hiszen a hétköznapi ember nem szembesül számos olyan erkölcsi problémával, mint egy állami vezető, vagy az érdekképviselőt ellátó

² Egyelőre csak kapiscgáljuk, hogy a „big data” elemzés milyen hatást gyakorol államok nemzetbiztonságára, gazdaságára, politikai rendszerére, ahogy ebben a pillanatban nem pontosan ismerjük a Cambridge Analytica – mint általánosítható jelenség – működésének részleteit, valós hatását sem, és a legutóbbi amerikai elnökválasztás befolyásolására tett külső, info-kommunikációs vonatkozású kísérletekről sem tudunk pontos adatokat. A sötétben tapogatózunk annak ellenére, hogy riasztó jelzéseket kaphattunk Snowden vagy Assange tevékenységéről az elmúlt években.

diplomata és más közszolga. Ezért életszerű felvetni a „hétköznapi erkölcs vs. politikai erkölcs” konfliktusát, mert a döntéshozóban létrejöhet feszültség e téren. Ugyanakkor demokráciában világos törvények és – a fékek-ellensúlyok rendszere által – jól körülhatárolt ellenőrzési mechanizmusok biztosítják azt, hogy a politikai, kormányzati vezető egyszerre feleljen meg belső morális értékrendjének, az általa képviselt közösségi érdekeknek és a külvilág elvárásainak. *Hiszen a személyes önazonosság megerősítése, a belső integritás fenntartása és megújítása elengedhetetlen egy ország vezetői, érdekeit képviselői számára.* (Nem véletlen, hogy az országvezetői feladatokhoz szükség van többek között rengeteg élettapasztalatra, negatív és pozitív élmények megélésére és ezek szintetizálására, így akármilyen zseniális képességekkel is rendelkezzen, egy fiatal nem alkalmas ilyen munkára.)

Nagy kérdés azonban, hogy kihez és meddig lojális az, aki a nemzeti érdekeket képviseli a nemzetközi kapcsolatokban? Egyértelmű, hogy egy országot parlamentáris rendszerben a kormány, elnöki rendszerben az államfő képviselői (kormánytagok, diplomaták, országos szervezetek vezetői) testesítik meg. Bjola helyesen utal arra, hogy feszültség adódik abból, ha egy kormány egyszer csak eltér a nemzeti konszenzussal kialakított érdekektől, sőt újra is fogalmazza azokat (Bjola 2016). A nemzeti értékek és érdekek meghatározását és az ezzel összefüggő konszenzus kialakítását illetően az adott társadalomnak, illetve az azt megjelenítő elitnek van kitüntetett szerepe, az érdekképviselőben viszont a végrehajtó hatalom vezetőire és a diplomatákra hárul ez a szerep. Mindenkinek el kell döntenie, hogy adott esetben kész és képes-e a konszenzustól eltérő értékeket és érdekeket képviselni, eltávolodni saját korábbi esküjétől, valamint, hogy mi módon viszonyul egy ilyen változtatáshoz: ebben a tekintetben senki nem háríthatja át másra a felelősséget. Chatterjee rávilágít a nemzetközi jog által kijelölt határookra és normákra, s megállapítja, hogy végső soron nincsen olyan abszolút értelemben vett nemzeti vagy nemzetközi normarendszer, amely teljes körűen szabályozná, vagy akár helyettesíthetné a döntéshozók és érdekképviselők személyes morális tartását, és erkölcsi értelemben mederben tartaná az államközi kapcsolatokat és azt, hogy meddig mehetnek ez a nemzetek érdekeik képviselőiben (Chatterjee 2010).

Multilaterális relációban ez a képlet nyilvánvalóan még bonyolultabb és homályosabb, hiszen sokfajta kultúrát, hagyományt és jogrendszert kell egymással összeegyeztetni. Napjainkban is számos példát találunk arra, hogy az ENSZ vagy más nemzetközi szervezet hogyan próbál összhangot teremteni ilyen tekintetben, s ez sokszor vezet átmeneti, álszent megoldásokhoz, vagy egyenesen kudarcokhoz. Hiszen az erkölcsről alkotott vélemény függ a kultúrától és a politikai berendezkedéstől is. Nem léteznek általános szabályok és szabványok arra nézve, hogy ezeket az egyedi álláspontokat hogyan lehet összhangba hozni. Ha ez sikerülne, akkor nem foglalnánk el magunkat egy sor nemzetközi konfliktussal, s drámaian lecsökkenne a világban tapasztalható veszélyek száma.

Berridge az államközi kapcsolatokban jelentkező konfliktusok okai között gazdasági, ideológiai, etnikai és strukturális különbözőségeket említ, illetve utal ezek kombinációjából fakadó krízisekre (Berridge 2013). Az államok, illetve vezetőik azon döntése, hogy érdekütközés esetén átgázolnak-e a másikon, illetve meddig élezzik a feszültséget, hogy a „mindenki nyer”, vagy a „zéró összegű játék” elvét alkalmazzák-e, nagyban függ az előbb említett belső irányítótól és kulturális hagyományoktól. Az olyan világszervezetek, mint az ENSZ vagy kontinentális szövetségek, mint az Európai Unió éppen azért jöttek létre, hogy közös nevezőre hozzák a korábban egymással háborúzó feleket oly módon, hogy közben nem

várják el senkitől, hogy megtagadják egyedi történelmüket és feladják nemzeti örökségüket. Ezek, kiegészülve katonai-védelmi, pénzügyi intézményekkel, humanitárius szervezetekkel, általános emberjogi normákat rögzítő nemzetközi egyezményekkel, reményét adják annak, hogy bizonyos etikai alapelveket a legtöbb állam inkább betart, mint megsért. Azért kell óvatosan fogalmaznunk, mert szinte naponta tapasztaljuk, hogy még a liberális demokrácia értékein nyugvó, a tagságot önként vállaló Európai Unió belül is léteznek konfliktusok amiatt, mert a nyugati erkölcsi irányelveket egyesek a közösen kialakított konszenzustól eltérően kezdik el értelmezni.

Érdeemes néhány szót szólni az önzetlenség szerepéről, vagyis arról, hogy számos állam nyújt humanitárius segítséget rászorulóknak, s ezt a tevékenységet legalább annyira, sőt inkább etikai-emberiességi szempontok motiválják, mint praktikus érdekek. Egyre többen belátják, hogy hosszú távon – a pillanatnyi áldozatvállalás vagy veszteség ellenére – anyagilag is kifizetődőbb a béke, mint a háború, és a relatív jólét távoli helyeken materiális (kereskedelmi, befektetői stb.) lehetőségeket is rejt magában minden szereplőnek. Mélyen nem értek egyet azokkal a cinikusokkal, akik a támogatásokban pusztán az adományozók önértékét látják. A „mindenki nyer” elv ugyanis azt jelenti, hogy mindkét fél felismeri az önnön érdekét abban, ha a másik jól jár: ez a szemlélet tehát – szemben a zéró összegű játékkal – minimalizálja az önzést és maximalizálja a kölcsönös nyereséget. És akkor még nem beszéltünk az önfeláldozásról – mert ilyenre is akad jó pár példa korunk nyers hatalmi-politikai játékterében –, amely azt jelenti, hogy egy fél minden önös érdekét figyelmen kívül hagyva, pusztán jó érzéstől és segítő szándéktól vezéreltetve nyújt támogatást a rászorulóknak.

A nyugati államok többsége folyamatosan növeli a költségvetése humanitárius célokra szánt részét, és ebben tanulságos módon a kicsi, nyitott, liberális demokráciák (pl. Svédország, Norvégia, Luxemburg, Dánia, Hollandia) jeleskednek elsősorban. Erre mutat rá a Concord (2017) és a The Guardian (2015) elemzése is.

Nem ritkán egy-egy ország a saját nemzeti érdekei szempontjából nem elsődleges, vagy esetleg az érdekeivel egyenesen ellentétes, kockázatos humanitárius akciókban is részt vesz. Az ok nyilvánvalóan a *szolidaritás*, mert akárhol is éljenek mások, összeköt bennünket az emberség. Ilyenek például a békefenntartó missziók. Ugyanakkor a szolidaritás egy-egy szövetségi rendszeren belül olyan erős lehet, hogy a bajban lévők megsegítése, vagy egy háború lezárása érdekében politikai vezetők saját országukon belül is készek kockázatokat vállalni, majd katonáikat és anyagi erőforrásaikat potenciálisan feláldozni. Ezt mutatja a délszláv háború, azon belül is az Egyesült Államok boszniai szerepvállalása (Clinton 2004, Branch 2009). Jól dokumentált, hogy milyen óriási viták előzték meg az amerikai lépést, és hogyan kellett meggyőznie Bill Clintonnak a Kongresszust és a közvéleményt (sőt, helyenként saját csapatát is) arról, hogy szükséges és érdemes beavatkozni egy, az amerikai nemzeti érdekek szempontjából nem kiemelt térségben és háborúban³. Remek példa ez azért is, mert rávilágít arra, hogy egy döntéshozó számára milyen személyes tépelődést jelent egy-egy fontos döntés meghozatala, általában milyen szerepe van a személyiségnek a világ sorsa alakulásában, s hogyan függ össze erkölcs az értékkel és érték az érdekekkel.

4/ Következtetések és ráadás

3 Természetesen stratégiai amerikai érdek volt, hogy ne terjedjen tovább Európában a háború, az európai szövetségesek meg tudjanak birkózni a helyzettel, s hogy a konfliktusban kudarot vallott ENSZ és a tehetetlen NATO tekintélyét vissza lehessen szerezni. Ám ebből egyáltalán nem következett az a döntés, hogy amerikai katonák részt vegyenek a harcokban és potenciálisan életüket veszítsék a Balkánon, valamint, hogy rengeteg pénzt és eszközt áldozzon fel Washington ebben a misszióban.

Ha a nemzetközi konfliktusokat vizsgáljuk, joggal tűnhet úgy, hogy pusztán érdekütközések és egyoldalú érdekvényesítések történeteivel állunk szemben. Ha ezt felrójuk egyes vezetőknek, többnyire hevesen hártanak, és magasztos értékek megvédéséről vagy képviseléről kezdenek el papolni. Pedig többnyire ideológiai, vagy egyenesen dogmatikus, fundamentalista köntösbe bújtatott önérdék keresztül erőltetéséről szól a harcuk. Ám prosperitás nem képzelhető el a társadalomba szervesen beágyazott értékrend, nemzetközi stabilitás pedig a különféle értékrendek iránti tolerancia és az egymással való szolidaritás nélkül. Ez a tolerancia nem jelenti a saját értékekkel szembeni rugalmasságot, vagy az értékek relativizálását, sőt még azt sem, hogy azt az értékrendszert, amelyet magunkénak vallunk s amelyben hiszünk, ne akarnánk terjeszteni a világban. De ha felismerjük és elfogadjuk, hogy ezen a Föld nevű bolygón mindannyian osztozunk, mert ez a sorsunk, akkor rájövünk, hogy kell találnunk egy modus vivendit, amely önfeladás nélkül segít egyensúlyt találni közöttünk. Ezt a közéletet, együttélést segíti az, ha tisztában vagyunk az értékeinkkel, amelyekkel kapcsolatban konszenzust tudunk kialakítani a tágabb közösségünkben, s aztán erre építve fogalmazunk meg olyan érdekeket, amelyek egyszerre biztosítják hazánk emelkedését és – a „mindenki nyer” elve alapján – utat engednek mások érvényesüléséhez is. Szükségünk van tehát erkölcsi támpontokra is, és mindent el kell követnünk annak érdekében, hogy a nyilvánvalóan elkerülhetetlen morális dilemmáinkat ne az erkölcs félresöprésével oldjuk fel— ha két nehéz megoldás közül kell választani, döntsünk az etikus alternatíva mellett! Törekednünk kell egymás minél jobb megismerésére, a másik sérelmeinek és sikereinek átélésére. Ízlelnünk, tapintanunk kell a tőlünk idegen kultúrákat, kellő nyitottsággal és tartással. A nyugati, európai, észak-atlanti és angolszász kultúra és fejlődés azzal a tapasztalattal ajándékoz meg bennünket, hogy számunkra az erkölcsi megfontolásokra is nagy hangsúlyt helyező liberális demokrácia sok kompromisszum és történelmi fájdalom által kiérlelt-kitaposott útja a leginkább járható és járandó. Mert ez nyújt számunkra elérhető jövőt, és ez várta fel bennünket a másokkal való együttműködés és a bennünket érő veszélyek elhárításának képességével.

Az olyan kis országok számára, mint Magyarország különös kihívás a nagyok által uralt, viharos tengeren való navigáció kérdése. Ám reménytelen a helyzetünk. Egyrészt saját történelmünk, társadalmi tapasztalataink, együvé tartozás élményünk fogódzót jelentenek számunkra, vagyis képesek lehetünk dönteni jó és rossz alternatívák között. Feltételes módot használok, hiszen gyakran mégis a széthúzást, árokásást választja nemzetünk, holott a megoldás adott: erősíthetnénk a belső kohéziót, és kompromisszumkészen, sőt széles körű konszenzusra törekedve belföldön is alkalmazhatnánk a „mindenki nyer” elvet. Másrészt nem vagyunk egyedül: számos hozzánk hasonló, illetve nagy ország a formális és tényleges szövetségeseink érték- és érdekalapon egyaránt. Kiállunk egymásért, hűségesek vagyunk a közös elvek és hasonló sorsunk iránt, és akkor is a másik mellett vagyunk, amikor az elsősorban neki és nem nekünk fontos; ezért aztán ugyanerre számíthatunk, amikor mi kerülünk bajba. A stratégiai szövetségeink persze nem maguktól léteznek, azokat naponta meg kell erősíteni. A vitáktól nem szabad félni, és egyáltalán nem probléma, ha helyenként határozottan helyre kell tennünk egyik vagy másik gigantikus erejű szövetségeseinket. A szövetség ugyanis a kölcsönös tiszteletet is feltételezi, ami azt jelenti, hogy a kis országnak is van respektje. Ezt nem kakaskodással, hanem olyan magatartással kell és lehet kivívni, mint amit korábban az értékekkel és érdekekkel kapcsolatos ismérvek között soroltam fel⁴.

4 Hogy ez mennyire így van, jól bizonyítja a nemzeti létükben büszke Benelux vagy a skandináv államok példája. Nem véletlen, hogy ezekből a kis országokból számos világpolitikai vezető kerül ki évtizedek óta, s az

Ennek megfelelően, mintegy ráadásként, Magyarország számára az alábbi nemzeti értékrendszer kiteljesítését, és később az erre alapozott érdekek megfogalmazását tartom a lehető legkövethetőbbnek:

Magyarország nemzeti értékrendszere: az emberi méltóság feltétel nélküli tisztelete, a fékek és ellensúlyok rendszerén alapuló liberális, parlamentáris demokrácia, az erős társadalmi szolidaritás, a gyengék és elesettek védelme és felemelése iránt elkötelezett szabályozott, de szabad piacgazdaság, a közösségért végzett, tisztakezű munka elismerése, a zsidó-keresztény kultúrában gyökerező legnemesebb magyar hagyományok továbbvitele és megújítása, valamint a hasonló értékeket valló államokkal való szoros szövetség, illetve a más értékek iránt elkötelezett, békés szándékú népekkel való építő jellegű együttműködés. Nemzeti értékeit Magyarország büszkén képviseli és megvédi, s ehhez szövetségeseket, barátokat keres a világban.

Absztrakt

Írásomban a nemzeti értékek, érdekek és erkölcs összefüggéseit elemzem az államok nemzetközi kapcsolataiban. Megkülönböztetem egymástól a hatalom központú realpolitikát és az értékvezérelt realizmust. Elismerem, hogy léteznek egymástól akár gyökeresen eltérő értékrendek, amelyek jellemzőek az országok sajátos történelmi, kulturális és társadalmi hátterére. Ha egy tőlünk eltérő értékrend békés szándékkal viseltet irántunk, akkor el kell fogadnunk, de legalább is tudomásul kell vennünk jelenlétét. Mindazonáltal amellet érvelek, hogy a nyugati típusú stabilitást és fejlődést az értékvezérelt realizmus jelenti, s ez biztosítja a legkedvezőbb jelent és jövőt Magyarország számára is.

Dolgozatomban szólok az értékek és az azokból következő érdekek ismérveiről, szerkezetéről. Kifejtem azon meggyőződésemet, hogy bár nem létezik egységes erkölcsi iránytű a világban, amely mindenki számára megnyugtató kereteket teremtene a nemzetközi kapcsolatokban, ám leszögezem, hogy a morális megfontolásoknak kitüntetett szerepet kell játszaniuk döntéseinkben, s ha két nehéz megoldás közül kell választanunk, az etikus alternatíva mellett kell döntenünk.

Abstract

This essay analyzes the complex connections among national values, vested interests, and morality in intergovernmental relations. A distinction is drawn between power-centered realpolitik and value-driven realism. It is acknowledged that countries may have even radically differing value systems that reflect their historic, cultural, and political heritage. Accordingly, states with different values deserve to be appreciated or at least accepted if their intent is peaceful. However, it is argued that only value-driven realism can lead Western countries and cultures to stability and prosperity, and it provides the most advantageous future for Hungary as well.

sem, hogy tudományos kutató intézeteik és kiemelt gazdasági szereplőik hazájuk méretét jóval meghaladó befolyással bírnak kontinentális, sőt globális szinten egyaránt. További elemzésre méltó ez a jelenség, mert rengeteg tanulsággal szolgál Magyarország számára.

Kerék-Bárczy Szabolcs: Értékek, érdekek és morális megfontolások az államközi kapcsolatokban

The paper discusses the criteria and structure of values and of vested interests stemming from values. It takes the position that, although there are no universal moral standards providing a generally approved guidance for all world players, moral considerations must nevertheless play a significant role in political decisions. And when we face a choice between two alternatives, let us choose the morally more persuasive option.

<https://uni-milton.hu/wp-content/uploads/2018/10/KÖZELÍTÉSEK-2017.1-2..pdf>

Irodalom:

- Allison, Graham T, Robert Blackwill (lead authors): The Commission on America's National Interests: America's National Interests, July 2000
(<https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/amernatinter.pdf>)
- Berridge, G.R: International Politics—States, Power, and Conflict since 1945, Routledge, London, New York 2013, A rész 4. fejezet
- Bjola, Corneliu: Diplomatic Ethics in: The Sage Handbook of Diplomacy, In: Costas M. Constantinou, Paulne Kerr and Paul Sharp (szerk.), Sage, London 2016
- Branch, Taylor: The Clinton Tapes: Wrestling History with the President, Simon&Schuster, New York 2009
- Chatterjee, Charles: International Law And Diplomacy: Ethics in Diplomacy (Chapter 4), Routledge, London 2010
- Clinton, Bill: My Life, Alfred A. Knopf, New York 2004
- Concord Aid Watch 2017
(https://concordeurope.org/wp-content/uploads/2017/10/CONCORD_AidWatch_Report_2017_web.pdf?1fdb40&1fdb40)
- Kissinger, Henry: Diplomacy, Simon&Schuster, New York 1994 (Chapters Five and Six)
- Larsson, Naomi: Foreign aid: which countries are the most generous?, The Guardian, 9 September, 2015
- Nelson, Richard, Izadi, Foad: Ethics and Social Issues in Public Diplomacy, In: Snow, Nancy, Taylor Phillip M (szerk.): Routledge Handbook of Public Diplomacy, London 2012
- Nye, Joseph S. Jr: How Sharp Power Threatens Soft Power—The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence, Foreign Affairs, January 24, New York 2017
(<https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power>)
- Nye, Joseph S. Jr: Soft Power, Foreign Policy, No. 80, Twentieth Anniversary (Autumn, 1990), pp. 153-171
- Nye, Joseph S. Jr: Soft Power: The Means to Success in World Politics, Public Affairs, New York 2004, különösen 4. fejezet
- Welch, David A: Morality and „the National Interest” in: Andrew Valls (szerk.): Ethics in International Affairs: Theories and Cases, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 2000